

Міжнародне право

УДК 341.1

Маринів Іванна Ігорівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Марынив Иванна Игоревна

*кандидат юридических наук, доцент кафедры права Европейского Союза
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Maryniv Ivanna

*PhD, Associate Professor at the Department of European Union Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Бабіч Альона Григорівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Бабич Алена Григорьевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Babich Aljona

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

**АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО ПРАВА ЖІНКИ НА АБОРТ
АНАЛИЗ ПРАКТИКИ ЕСПЧ КАСАЕМО ПРАВА ЖЕНЩИНЫ НА
АБОРТ
ANALYSIS OF PRACTICE OF THE ECHR REGARDING WOMAN'S
RIGHT TO ABORTION**

Анотація. Дана стаття присвячена висвітленню змісту та характеру права жінок на аборт та можливостей його захисту. Оскільки

це право віднесено науковцями до четвертого покоління прав людини і воно є відносно новим, вкрай актуальним є з'ясування питання співвідношення прав та інтересів вагітної жінки та ще ненародженої дитини. Авторами зазначено про існування актуальної проблеми, пов'язаної з відсутністю в європейських державах єдиного підходу до визначення критеріїв та умов, за яких аборт вважається правомірним. Також необхідно звернути увагу на відсутність в Конвенції про захист прав та основоположних свобод окремої статті, присвяченої праву на аборт. Адже однією з умов прийнятності індивідуальної скарги є вимога посилатися на порушення лише тих прав, що передбачені та гарантуються ЄКПЛ. Єдина можливість для жінок захистити своє право або отримати компенсацію за порушення права на аборт є звернення до Європейського суду з прав людини, посилаючись на статтю 8 Європейської Конвенції, що визначає право кожного на повагу до приватного життя. Таким чином, право на аборт розглядається через призму права на приватне життя. Основний акцент в даній статті зроблений на аналізі найважливіших рішень Європейського суду з прав людини в справах, де жінки скаржаться на порушення їхніх прав у зв'язку з позбавленням можливості проведення абортів, що призвело до жахливих наслідків. Авторами з'ясовано ставлення ЄСПЛ до абортів та позбавлення права жінок щодо їх здійснення. Суд розробив критерії, що допомагають визначити, чи дійсно мало місце порушення права жінки на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8. В статті визначено основні проблеми, через які жінки найчастіше не мають змоги реалізувати належним чином своє право у власній країні. Також в контексті рішень Суду розглянуто різницю між позиціями ЄСПЛ щодо даного питання та внутрішнім законодавством деяких держав Європи, проти яких найчастіше подаються скарги. Автори звертають увагу на важливість врахування державами висновків

Європейського Суду та приведення законів та інших нормативно-правових актів у відповідність з його рішеннями.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, аборт, право на приватне життя, Конвенція про захист прав та основоположних свобод, Міжнародне право прав людини.*

Анотація. *Данная статья посвящена освещению содержания и характера права женщин на аборт и возможностей его защиты. Поскольку это право отнесено учеными к четвертому поколению прав человека и оно является относительно новым, крайне актуальным выступает выяснение вопроса соотношения прав и интересов беременной женщины и ещё нерожденного ребёнка. Авторами указано о существовании актуальной проблемы, связанной с отсутствием в европейских государствах единого подхода к определению критериев и условий, при наличии которых аборт считается правомерным. Также необходимо обратить внимание на отсутствие в Конвенции о защите прав и основных свобод отдельной статьи, посвященной праву на аборт. Поскольку одним из условий приемлемости индивидуальной жалобы является требование ссылаться на нарушение лишь тех прав, которые предусмотрены и гарантируются ЕКПЧ. Единственная возможность для женщин защитить свое право или получить компенсацию за нарушение права на аборт - обращение в Европейский суд по правам человека, ссылаясь на статью 8 Европейской Конвенции, которая определяет право каждого на уважение к частной жизни. Таким образом, право на аборт рассматривается через призму права на частную жизнь. Основной акцент в данной статье сделан на анализе наиболее важных решений Европейского суда по правам человека в делах, где женщины жалуются на нарушение их прав в связи с лишением возможности проведения аборта, что привело к ужасным последствиям. Авторами выяснено отношение ЕСПЧ к абортам*

и лишению права женщины на их проведение. Суд разработал критерии, которые помогают определить, действительно ли имело место нарушение права женщины на уважение к частной жизни, гарантированного статьей 8. В статье определены главные проблемы, из-за которых женщины чаще всего не могут реализовать должным образом свое право в собственной стране. Также в контексте решений Суда рассмотрено различие между позициями ЕСПЧ по поводу данного вопроса и внутренним законодательством некоторых государств Европы, против которых чаще всего подаются жалобы. Авторы обращают внимание государств на необходимость учитывать выводы Европейского Суда и приводить законы и другие нормативно-правовые акты в соответствии с его решениями.

Ключевые слова: *Европейский суд по правам человека, аборт, право на частную жизнь, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Международное право прав человека.*

Summary. *This article is devoted to highlighting the content and nature of women's right to abortion and opportunities for its protection. Since this right is attributed by scientists to the fourth generation of human rights and it is relatively new, it is extremely relevant to clarify the issue of the relationship between the rights and interests of a pregnant woman and an unborn child. The authors point out the existence of an urgent problem associated with the absence in European countries of a unified approach to determining the criteria and conditions under which abortion is considered legal. It is also necessary to pay attention to the fact that a separate article dedicated to the right to abortion is absent in the European Convention on Human Rights. Since one of the conditions of acceptability of an individual complaint is the requirement to refer to violation of only those rights that are provided and guaranteed by the ECHR. The only opportunity for women to protect their right or receive compensation for violation of the right to abortion - is appeal to the European Court of Human Rights, referring to Article 8 of the*

European Convention, which determines the right of everyone to respect for privacy. Thus, the right to abortion is considered through the prism of the right to privacy. The main emphasis in this article is made on the analysis of the most important decisions of the European Court of Human Rights in Affairs, where women complain about violation of their rights due to imprisonment of abortion, which led to terrible consequences. The authors clarified the relation of the ECHR to abortion and deprivation of the right of a woman on their conduct. The court has developed criteria that help determine whether there was a violation of a woman's right to respect for privacy, guaranteed by Article 8. In the article the main problems due to which women in most cases cannot implement their right in their own country properly are identified. Also, in the context of the court decisions, the difference between the ECHR positions regarding this issue and the internal legislation of some European countries, against which the complaints are most often served is analyzed. The authors draw the attention of states to the need to take into account the conclusions of the European Court and lead laws and other regulatory acts in accordance with its decisions.

Key words: *European Court of Human Rights, abortion, right to privacy, European Convention on Human Rights, International law of human rights.*

Постановка проблеми. Як показує практика, дуже багато жінок страждають від порушення права на повагу до приватного життя через те, що в державі або повністю заборонене проведення абортів, або ж законодавство не є настільки ефективним, щоб гарантувати жінці це право належним чином. Численна кількість поданих скарг до Європейського суду з прав людини та констатування у більшості випадків Судом порушення права, гарантованого Конвенцією є цьому безспірним підтвердженням. Отже, важливим є аналіз окремих значущих у цій сфері рішень ЄСПЛ, аналіз законодавчих актів держав, проти яких подано скарги та визначення необхідності внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів

для гарантування кожній жінці права проводити штучне переривання вагітності у виняткових та виключних випадках, пов'язаних із врятуванням власного життя чи здоров'я та в інших подібних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню змісту репродуктивних прав та зокрема права на аборт присвячені праці М. Громовчук [1], Г. Романовського [2], Р. Стефанчука [3], О. Пунди [4], Е. Мухамєдової [5] та інших вчених. Конкретно наукових робіт присвячених аналізу рішень ЄСПЛ в даній сфері серед вітчизняних науковців не дуже багато, з чим пов'язана актуальність дослідження даної теми.

Формування цілей статті. Завданням даної статті є аналіз практики ЄСПЛ і з'ясування критеріїв та умов, за яких кожна жінка має право на штучне переривання вагітності (аборт) згідно з позицією Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Право на аборт є одним із репродуктивних прав людини, віднесених до четвертого покоління.

Слід розпочати з того, що в Європейській конвенції про захист прав та основоположних свобод немає прямого визнання за жінкою права на аборт. Проте завдяки тому, що стаття 8 ЄКПЛ тлумачиться самим судом досить широко і в тому числі включає в себе право жінки здійснити штучне переривання вагітності, жінки, які вважають себе потерпілими у зв'язку з позбавленням або порушенням такого права можуть звернутися до ЄСПЛ, посилаючись на порушення права на повагу до приватного життя.

ЄСПЛ неодноразово в своїх рішеннях по суті зазначав, що законодавство, що регулює переривання вагітності, стосується сфери приватного життя жінки. При цьому Суд підкреслював, що статтю 8 не можна тлумачити як таку, що означає, що вагітність і її переривання відносяться виключно до приватного життя жінки, оскільки, коли жінка вагітна, її приватне життя стає тісно пов'язаним з плодом, що розвивається.

Право жінки на повагу до приватного життя слід порівнювати з правами та свободами ненародженої дитини, що знаходяться у протиріччі [6].

Тому маються на увазі не всі випадки, коли жінка бажає зробити аборт. Так, дійсно в деяких країнах жінкам дозволено позбутися дитини на ранніх етапах вагітності, навіть, у зв'язку з простим її бажанням не народжувати. Проте в даній статті мова йде про випадки, коли позбавлення права жінки робити аборт призводить до різних наслідків, включаючи смерть самої матері, що було передбачено ще на момент вагітності. Отже, можна сказати, що право на аборт це скоріше виняток, а не загальне та абсолютне право кожної жінки з точки зору моралі та необхідності гарантування права на життя зачатої, проте ще ненародженої дитини.

Неоднозначність в застосуванні права жінки на аборт пов'язана із різним ставленням до нього держав та відсутності єдиних чітких критеріїв так званого "легітимного" аборту. Суд в своїх рішеннях постійно нагадує, що в правовій і соціальній системах держав - учасниць Конвенції неможливо виявити єдину моральну концепцію, в тому числі з питання про те, коли починається життя [6].

Хоча ЄСПЛ і створив власний погляд на це питання, проте принципова позиція Суду полягає в тому, що кожна держава вправі самостійно визначати чи дозволити проведення аборту, чи ні, і якщо так, то в яких випадках. Одночасно з цим Суд говорить про те, що повна заборона абортів є явним порушенням права жінки на життя та права на повагу до приватного життя. Кожна держава повинна гарантувати жінкам можливість проведення "законного" аборту, враховуючи те, що вагітність сама по собі може нести загрозу як для здоров'я та життя матері, так і для здоров'я і благополуччя самої дитини.

Вирішуючи питання, чи буде аборт законним, необхідно враховувати конкретні обставини та умови справи. Адже потрібно встановити, чи був дотриманий баланс інтересів матері та дитини, чи є правомірною мета

здійснення аборт, і чи є ця мета співрозмірною із наслідками у вигляді смерті ненародженої дитини. У справі Н. проти Норвегії Суд зазначив, що існують різні точки зору на питання чи дозвіл на аборт встановлює справедливий баланс між легітимною метою захистити плід та легітимними інтересами жінки [7].

Розглянемо більш детально, за яких умов аборт можна вважати легітимним і що саме може вважатися порушенням права жінки на законний аборт, шляхом аналізу конкретної практики ЄСПЛ.

Перша категорія справ, розглянутих ЄСПЛ стосується випадків, коли позбавлення жінки можливості здійснити законний аборт призвело до заподіяння значної шкоди її здоров'ю.

Однією з таких справ є справа Тисяч проти Польщі. Обставини справи такі. Вагітна громадянка Польщі страждала захворюванням очей і мала побоювання, що після пологів її зір може значно погіршитися. Лікарі-офтальмологи зробили висновок про можливість повної втрати зору в разі продовження вагітності, проте надати будь-яку справку, яка б підтвердила право жінки зробити аборт відмовилися через невпевненість. Інші лікарі не вбачали підстав для штучного переривання вагітності, таким чином у здійснення аборт заявниці було відмовлено. Внаслідок пологів вона майже повністю втратила зір та стала інвалідом.

Якщо звернутися до польського законодавства, то побачимо, що на момент звернення заявниці до ЄСПЛ, в ньому був передбачений дозвіл проведення легального аборт у випадках зґвалтування, наявності тяжких дефектів розвитку плода та існування загрози життю та/чи здоров'ю матері.

В даній справі Суд звернув увагу на те, що необхідним є не тільки наявність матеріальних гарантій забезпечення права жінки на аборт в якості закріплення відповідного дозволу в законі, а й наявність ефективних процесуальних механізмів, завдяки яким об'єктивні побоювання жінки, що народження дитини буде мати негативний вплив на її здоров'я, зможуть

належним чином підтвердитися чи спростуватися. Адже в кожному випадку має бути встановлено чи існують підстави для проведення законного аборту. В даній справі Суд констатував відсутність в законодавстві Польщі ефективних процедурних механізмів, завдяки яким можна б було визначити чи наявні законні підстави для проведення аборту з причин загрози життю чи здоров'ю матері, яку може спричинити вагітність [8]. Таким чином, Суд констатував порушення статті 8 Конвенції.

Інша справа стосується порушення права заявниці через невизначеність та суперечливість законодавчих норм, що стосуються права на аборт. Так, в рішенні А., В. та С. проти Ірландії Суд постановив, що влада не змогла гарантувати одній із заявниць її конституційне право на аборт. Згідно з Конституцією Ірландії, законний аборт дозволяється робити, якщо існує реальна загроза для життя майбутньої матері, запобігти якій можна лише шляхом штучного переривання вагітності. Проте в кримінально-правових нормах передбачена сувора кримінальна відповідальність, як жінок, так і лікарів за проведення будь-якого аборту, без виключень. Отже, положення Конституції та Закону про кримінальну відповідальність Ірландії на момент розгляду справи в ЄСПЛ суперечили одне одному.

Як зазначив Суд, судячи по формулюванню кримінально-правової норми, вона зберігає свою силу до моменту внесення змін, тобто незалежно від факту існування конкретної конституційної норми. Таким чином, у заявниці не було можливості реалізувати своє конституційне право у зв'язку з відсутністю законодавчої імплементації відповідної статті Конституції, а конкретніше, у зв'язку з відсутністю ефективних та доступних процедур, за допомогою яких можна було б встановити наявність права на аборт. Як зауважив Суд, така ситуація призвела до дисонансу між теоретичним правом на проведення законного аборту у зв'язку з наявністю ризику для життя жінки і реальністю його настання [6].

Схожим є твердження в рішенні ЄСПЛ по справі П. та С. проти Польщі. Заявниця вважала, що має згідно з польським законодавством право на аборт з причини згвалтування. Проте вона так і не змогла його реалізувати.

Суд зазначив, що після того, як держава приймає законодавчі норми, що дозволяють робити аборти в деяких ситуаціях, він не повинен структурувати свою правову базу таким чином, щоб обмежувати реальні можливості реалізувати право на аборт. І хоча дане право не є абсолютним, відповідна процедура повинна гарантувати вагітній жінці принаймні можливість бути особисто вислуханою. Компетентний орган або особа, приймаючи рішення про відмову у проведенні абортів повинні сформулювати причини та підстави для свого рішення в письмовій формі [9].

Також в даній справі Суд звернув увагу на важливість фактору часу при наданні дозволу на аборт. Якщо відповідні уповноважені особи будуть зволікати з прийняттям рішення, жінка буде позбавлена свого права. Тому в державі повинна існувати така процедура, яка б забезпечувала своєчасне прийняття таких рішень.

Загалом в цьому рішенні Європейський суд з прав людини констатував порушення права на повагу до приватного життя у зв'язку із відсутністю у дівчини реальної можливості зробити аборт.

Дещо відрізняються обставини справи та аргументація ЄСПЛ у справі Р.Р. проти Польщі. Ситуація стосувалася не загроз для життя чи здоров'я матері, а загроз для здоров'я малюка. Заявниця стверджувала, що в її дитини існував ризик виникнення серйозної генетичної аномалії. Проте лікарі з причин особистої неприязні до абортів свідомо відмовили у проведенні генетичного тесту, через що не було можливості встановити наявність права жінки на законний аборт. Як наслідок, в заявниці народилася дитина з генетичними відхиленнями.

Суд констатував порушення права, передбаченого статтею 8 Конвенції і наголосив на тому, що держава зобов'язана побудувати систему охорони здоров'я таким чином, щоб професійні обов'язки лікарів не перечили їх моральним цінностям та не перешкоджали доступу пацієнтів до послуг, якими вони мають бути забезпечені за законодавством [10].

Дуже цікавим в контексті теми даної роботи є таке питання - приймати рішення про проведення абортів стосується лише жінок, чи може й їхніх чоловіків, адже вони в однаковій мірі є потенційними батьками зачатої, проте ще не народженої дитини. Хто правий в ситуації, коли чоловік виступає проти абортів?

Покажемо рішення ЄСПЛ по справі Босо проти Італії. Заявник скаржився на те, що його дружина прийняла рішення про проведення абортів не зважаючи на його заперечення. Він вказував, що це є порушенням його права на приватне життя, адже чоловік теж має право мати сім'ю та дітей. Слід зазначити, що в законодавстві Італії передбачено лише право жінки вирішувати питання абортів. Суд не визнав порушення прав заявника, аргументуючи свою позицію тим, що право потенційного батька на повагу до його приватного і сімейного життя не включає в себе право давати згоду або право на звернення до суду з приводу рішення його дружини зробити аборт. Будь-які тлумачення прав потенційного батька в контексті положень статті 8 Конвенції, коли мати має намір зробити аборт повинні, перш за все, враховувати права матері, так як вагітність і рішення в її продовженні або переривання в найбільшій мірою і безпосередньо стосуються її. Суд також зазначив, що аборт у даній справі був проведений відповідно до законодавства Італії і мав на меті захист здоров'я матері [11]. Отже інтереси жінки в даному випадку переважали над інтересами чоловіка, оскільки втручання в право чоловіка на повагу до приватного життя було здійснено з метою захисту прав жінки.

Бачимо, що при прийнятті рішення про здійснення штучного переривання вагітності в кожному конкретному випадку слід досить чітко аналізувати як співвідносяться права та інтереси жінки, чоловіка та плода, забезпечення яких інтересів на шкоду інших є виправданим. В більшості демократичних держав, інтереси жінки щодо збереження її здоров'я та життя визнаються більш важливими, ніж право плоду на життя та права чоловіків на повагу до приватного життя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, згідно із законодавчими нормами держав-учасниць Конвенції та практикою ЄСПЛ, аборт може бути визнаний законним у таких випадках:

- якщо народження дитини може значно вплинути на здоров'я матері;
- є реальний ризик для життя матері (в тому числі, якщо існує можливість самогубства через вагітність);
- є підстави вважати, що дитина народиться з генетичними або іншими невиліковними захворюваннями;
- жінка завагітніла внаслідок зґвалтування;

Кожна демократична держава повинна гарантувати на законодавчому рівні жінкам право на проведення законного аборт у випадку існування вищезазначених умов. Крім того, кожна держава має розробити ефективні механізми, за допомогою яких можна встановити та підтвердити факт існування підстав для проведення легального аборт з метою недопущення порушення інтересів жінок в цьому питанні.

На жаль проблема порушення права на повагу до приватного життя шляхом заборони абортів або відсутності в державі процесуальних гарантій забезпечення цього права, або ж ефективної системи охорони здоров'я досі залишається актуальною. Про це свідчать численні звернення до Європейського суду з прав людини, висвітлення даних проблем різними

громадськими організаціями, ЗМІ, проведення мітингів та демонстрацій, існування різних громадських рухів в підтримку прав жінок тощо.

Література

1. Громовчук М. В. Репродуктивні права людини: проблемні аспекти Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 1. С. 38-41. URL: <http://par-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-1-2018-1.pdf#page=38>;
2. Романовский Г. Б. Право на аборт: отечественный и зарубежный опыт. Человек. 2003. No 6. URL: vivovoco.astronet.ru/vv/papers/men/baba/abort.htm
3. Стефанчук Р. О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи / Р. О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 1-2. С. 66-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_1-2_14
4. Пунда О. О. Поняття особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини / О. О. Пунда // Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 74. С. 197-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_74_31
5. Мухамєдова Е. Е. Репродуктивні права фізичної особи в системі особистих немайнових прав : учен. записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. 2012. No 2. Т. 25 (64). С. 136-141. Серия «Юридические науки». URL: <http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/018maxam.pdf>
6. Case of A., B. and C. v. Ireland (Application no. 25579/05): Judgment European Court of Human Rights, 16 December 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332> (Last accessed: 29.03.2021);

7. Case of H. v. Norway (Application no. 17004/90): Judgment European Court of Human Rights, 19 May 1992. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1759> (Last accessed: 26.03.2021);
8. Case of Tysiac v. Poland (Application no. 5410/03): Judgment European Court of Human Rights, 20 March 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79812> (Last accessed: 27.03.2021);
9. Case of P. and S. v. Poland (Application no. 57375/08): Judgment European Court of Human Rights, 30 October 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114098> (Last accessed: 30.03.2021);
10. Case of R.R. v. Poland (Application no. 27617/04): Judgment European Court of Human Rights, 26 May 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104911> (Last accessed: 29.03.2021);
11. Case of Boso v. Italy (Application no. 50490/99): Judgment European Court of Human Rights, 05 September 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183404> (Last accessed: 29.03.2021).

References

1. Gromovchuk M. V. Reproduktivni prava lyudini: problemni aspekti Porivnyalno-analitichne pravo. 2018. № 1. S. 38-41. URL: <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-1-2018-1.pdf#page=38>;
2. Romanovskii G. B. Pravo na abort: otechestvennyi i zarubezhnyi opyt. Chelovek. 2003. No 6. URL: vivovoco.astronet.ru/vv/papers/men/baba/abort.htm;
3. Stefanchuk R. O. Ponyattya, sistema, osoblivosti zdiysnennya i zakhistu reproduktivnikh prav fizichnoï osobi / R. O. Stefanchuk // Visnik Khmel'nitskogo institutu regionalnogo upravlinnya ta prava. 2004. № 1-2. S. 66-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_1-2_14

4. Punda O. O. Ponyattya osobistikh nemaynovikh prav, shcho zabezpechuyut prirodne isnuvannya lyudini / O. O. Punda // Aktualni problemi derzhavi i prava. 2014. Vip. 74. S. 197-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_74_31
5. Mukhamedova Ye. Ye. Reproduktyvni prava fizichnoï osobi v sistemi osobistikh nemaynovikh prav : uchen. zapiski Tavricheskogo nats. un-ta im. V. I. Vernadskogo. 2012. No 2. T. 25 (64). S. 136-141. Seriya «Yuridicheskie nauki». URL: <http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/018maxam.pdf>;
6. Case of A., B. and C. v. Ireland (Application no. 25579/05): Judgment European Court of Human Rights, 16 December 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332> (Last accessed: 29.03.2021);
7. Case of H. v. Norway (Application no. 17004/90): Judgment European Court of Human Rights, 19 May 1992. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1759> (Last accessed: 26.03.2021);
8. Case of Tysiac v. Poland (Application no. 5410/03): Judgment European Court of Human Rights, 20 March 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79812> (Last accessed: 27.03.2021);
9. Case of P. and S. v. Poland (Application no. 57375/08): Judgment European Court of Human Rights, 30 October 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114098> (Last accessed: 30.03.2021);
10. Case of R.R. v. Poland (Application no. 27617/04): Judgment European Court of Human Rights, 26 May 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104911> (Last accessed: 29.03.2021);
11. Case of Boso v. Italy (Application no. 50490/99): Judgment European Court of Human Rights, 05 September 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183404> (Last accessed: 29.03.2021).